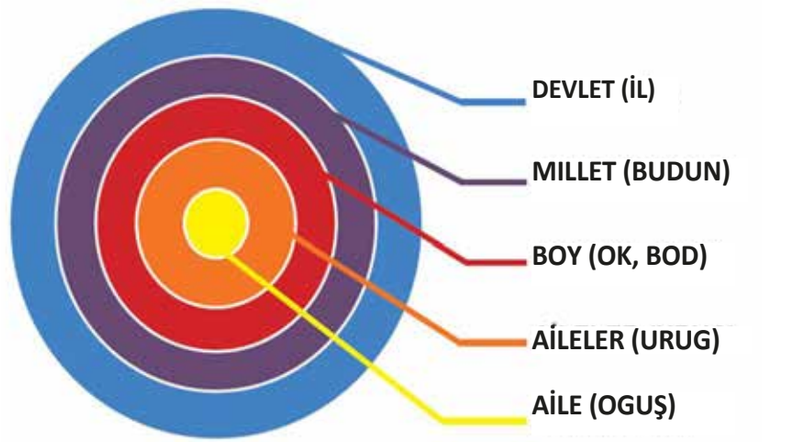
KONU BOYLARDAN DEVLETE

İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI/BOYLARDAN DEVLETE

Ana yurtta kurulan ilk Türk devletleri, boy birliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Eski Türk toplumunun sosyal yapısı; oguş(aile), urug (aileler birliği), boy (ok), budun (millet) ve il (devlet) şeklinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan unsurlardan meydana gelmiştir. Bu yapı içinde ön plana çıkan boylar, sosyal dayanışma ve canlılık taşımıştır. Bu toplum yapısında, aileler urugları, uruglar boyları, boylar budunları (millet) meydana getirmiştir. Budunların bir kağan etrafında bir araya gelmesiyle de il oluşmuştur. Türkler, devlete **"el" veya "il"** adını vermiştir. Bu sosyal yapı içerisinde hayatlarını sürdüren ve Orta Asya bozkırlarının elverişli alanlarında hayvancılıkla uğraşan Türk boyları, kendi aralarında güçlü siyasi birlikler oluşturmuştur. Bunun ilk örneği Asya Hun Devleti olurken onu Kök Türk ve Uygur gibi diğer Türk devletleri izlemiştir. Örneğin Asya Hun Devleti'ne en parlak dönemini yaşatan Mete Han, yirmi altı boyu Türk tarihinde ilk kez tek bayrak altında toplamıştır. İlk Türk devletlerinin kurulması ve güçlenmesinde etkili olan boylar, bu devletlerin zayıflamasında da önemli rol oynamıştır.

Türk Devletlerinde Gücün Meşruiyet Kaynağı: Türklerde devleti yönetme yetkisinin kağana, Gök Tengri tarafından verildiğine inanılırdı. Dolayısıyla Türklerde gücün kaynağı ilahidir. Ancak Türk kağanı hiçbir zaman kutsal varlık, yani eski Mısır medeniyetinde olduğu gibi tanrı-kral sayılmamıştır. Tarihî kayıtlardan da anlaşıldığı üzere ilk Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı

"kut" tabiri ile ifade edilmiştir. Kut, kan yoluyla geçtiği için bütün hanedan üyeleri kağan olma hakkına ve yetkisine sahiptir. Kağan olmak için aynı zamanda adil, yetenekli, bilge ve cesur olmak gereklidir. Eski Türklerde kuta sahip olan hanedan üyeleri arasında kağan seçmek için kurultay toplanmıştır. O, devletin başı olarak iç ve dış siyaseti düzenler, savaş ve barışa karar verir, ordulara komutanlık eder, elçiler gönderir ve elçileri kabul ederdi. Ayrıca devlet teşkilatının her kademesindeki görevlileri tayin eder veya onları görevlerinden alırdı. Türk devletlerinde hükümdarlara; şanyü, tanhu, han, yabgu, ilteber, idikut, erkin ve kağan gibi unvanlar verilmişti. Hunlardan itibaren Türklerde bazı hükümdarlık sembolleri de görülmektedir.

Bunlar; taht, davul, otağ, kotuz, tuğ ve yaydır. Kağan ülkeyi idare eder, töre koyabilir ve gerektiğinde yargılama da yapabilirdi.

Gücün Maddi ve Temel Kaynakları: Türklerin Orta Asya'da ırmak, göl gibi su kaynakları çevresinde konar-göçer bir yaşam tarzı vardır. Boylar, ekonomilerinin temel dayanağı olan hayvanlarıyla birlikte belirlenmiş bu alanlarda yaşamaktadır. Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlar yazın yaylak denilen serin, sulak, otlağı bol yüksek yaylalarda; kışın ise kışlak denilen daha ılık ova ve vadilerde yaşamıştır. Geniş bozkır sahalarında iklim ve coğrafya gereği sürekli hareket hâlinde olan konar-göçerler, toprak bağlılığını değil soy aidiyetini birinci planda tutmuşlardır. Sosyal kimlik; aile, oguş ve boylar içinde gelişmiş ayrıca sınırlı otlakları kullanma mecburiyeti, aile ve grup ilişkilerini güçlendirmiştir. Uygur Devleti, Kök Türklerin sahip olduğu mirasın üzerine kurulduğu için bozkır kültür geleneğini sürdürmüştür. Ancak zamanla Çinlilerle fazla yakınlaşılması ve Maniheizm'i kabul etmesi, Uygurların hayat tarzını değiştirmiştir. Bu nedenle Uygurlarda, toplumsal yapı hızlı bir değişim göstermiş ve şehirleşmeye doğru bir eğilim başlamıştır. Bunun yanında konar-göçer yaşamın da devam etmesi Uygurlarda bozkırlı ve şehirli olmak üzere iki farklı hayatın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her an saldırıya açık bir coğrafyada yaşadıkları için konar-göçer toplulukların silahlı güce ihtiyaçları vardır. Bozkır kültürünün ögelerinden atı kullanan ve demiri işleyen Türkler, askerî bakımdan çevresindeki milletlere üstünlük sağlamıştır. Türk ordusu, ücretli askerlerden değil her an savaşabilecek durumda olan süvarilerden kurulmuştur.

Güç Paylaşımı ve Yönetim: Türk devlet teşkilatında kurultay (toy); siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda genel kararlar alan ve devlet yönetiminin temelini oluşturan en yüksek kuruluştu. Kağan, hanedan üyeleri, hatun, aygucı ve boy beylerinden oluşan kurultay, genellikle yılda üç kez toplanarak devlet işlerini görüşürdü. Kurultay'ın üyelerine "toygun" denilirdi. Kurultay, kağanın seçimi veya görevden alınmasında da etkiliydi. Kağan, kurultayın doğal başkanıydı ve kağanın olmadığı zamanlarda aygucı (başbakan) kurultaya başkanlık ederdi. Kurultaylarda alınan kararlar halka duyurulurdu. İlk Türk devletlerinde, kurultay (yasama) ve hükûmet (yürütme) birbirlerinden ayrı kurumlardır. Fakat halktan ve yönetimden birinci derecede sorumlu olan kağandır. Kurultayı toplantıya çağırma, töre değişikliğini teklif etme, aygucıyı tayin etme, yargıya başkanlık etme görevleri kağana aittir. İlk Türk devletlerinde ülkenin yönetimi, Hunlardan itibaren devlet yönetiminde kolaylık sağlamak amacıyla doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İkili teşkilatlanma denilen bu sistemde, daima bir tarafın hâkimiyet üstünlüğü tanınmıştır.

SORULAR

1) Orta Asya'da kurulan ilk Türk Devletleri'nde toplumun sosyal yapısı birbirine sıkı sıkıya bağlı olan unsurlardan meydana gelmiştir.

Aşağıdakilerden hangisi bu unsurlardan biri değildir?

A) Oguş B) Urug
C) Boy D) Budun
E) Toy

Cevap: E

2) İslamiyet öncesi Türk Devletleri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

A) Hükümdar, yazılı kurallara göre ülkeyi yönetirlerdi.

B) Hükümdarlık yetkisi, Tanrı tarafından verilirdi.

C) "Kağan" hükümdarın kullandığı ünvanlardan biridir.

D) Devlet, ikili yönetim anlayışı ile yönetilmekteydi.

E) Devlet işleri "Kurultay" denilen mecliste görüşülürdü.

Cevap: A

3) Eski Türk devletlerinde, devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Kut denilen bu yetki kan yoluyla hükümdardan oğullarına geçerdi.

Bu durum;

I. Halkın hükümdara bağlılığının artması,

II. Hükümdarın oğullarının taht mücadelesine girişmesi,

III. Merkezî otoritenin güçlenmesi

sonuçlarından hangilerini doğurmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II
C) I ve II D) II ve III
E) I, II ve III

Cevap: C